

Riitta Laitinen

1600-luvun kaupunkia rakentamassa. Katsaus Turun kaupungin materiaaliseen järjestykseen

Fyysisen maailman järjestäminen erilaisilla kulttuurisilla ja yhteisöllisillä tavoilla voidaan nähdä kaikissa kulttuureissa toimivaksi elämisen perustavaksi. Richard Silverstone artikkelissaan nyky-yhteiskunnan arkipäivän tutkimisesta nostaa esiin ajatuksen arkisen elämän näkemisestä jatkuvana taisteluna epävarmuutta vastaan sekä modernissa että muissa yhteisöissä. Pyrkimyksenä arkipäivän elämässä on aina selkeys ja varmuus jokapäiväisen elämisen suhteen.¹ Tässä pyrkimyksessä on tärkeässä roolissa *yhteiskunnallinen järjestys* eli "lakien, määräysten, hyvien tapojen yms. mukainen tila jonkin yhteisön piirissä"². Kuitenkin järjestys, jota tässä artikkelissa tarkastelen, on *fyysisen maailman järjestämistä*, se on "olentojen, esineiden, asioiden tms. keskinäisen säännöllisyyden, säännönmukaisuuden tilaa"³. Kaupungissa tämä voi tarkoittaa esimerkiksi yksinkertaisia luokitteluita kuten "jalankulkijat tähän" ja "kulkuneuvot tähän".⁴ Materiaalisen kaupungin järjestyksellä rakennetaan koettavaa kaupunkia eli ihmisten elinympäristöä yhtä paljon kuin yhteiskunnallisellakin järjestyksellä.⁵

Tällainen järjestyksen näkökulma on sekä hedelmällinen että ongelmallinen 1600-lukua tutkittaessa. Uuden ajan alun tutkimuksessa on korostettu kuinka järjestyksen ja hierarkian ajatukset ja ihanteet muodostuivat aikakaudelle keskeisiksi. On tuotu esiin useita järjestyksen ja hierarkian ilmenemismuotoja kuten esimerkiksi tämän artikkelin aiheelle läheiset kaupunkien hallinnon uudelleen järjestäminen, poliisivoimien syntyminen ja modernin valtion synty.⁶ Vaikka tutkijat ovat viime aikoina paljon jättäneet taakseen käsityksen kaavamaisesta hierarkiasta ja järjestyksestä ja ovat nähneet hierarkioiden monitasoisuuden ja päällekkäisyyden sekä järjestyksien erilaiset merkitykset, ei järjestyksen ja hierarkian keskeisyys käsityksessämme aikakaudesta ole hävinnyt mihinkään.⁷ Suurvalta-Ruotsia koskevassa viimeaikaisessa tutkimuksessa

esimerkiksi Annika Sandén Linköpingin kaupunkiyhteisöä tarkastellessaan päätyy näkemään pyrkimyksen järjestykseen ja tasapainoon keskeiseksi 1600-luvun ruotsalaista kaupunkiyhteisöä rakentavaksi tekijäksi.⁸

Järjestys, josta uuden ajan alun yhteydessä kirjoitetaan, on yleensä nimenomaan yhteiskunnallista järjestystä. Materiaalista kaupunkia eli kaupungin fyysisiä paikkoja tutkittaessa nousee kuitenkin keskeisempään asemaan järjestys jo aiemmin esitetystä asioiden ja esineiden välisen suhteen merkityksessä. Ongelmia tuo näiden kahden järjestyksen tarpeeksi selkeä erottelu - kokonaan niitä ei voida erottaa, koska yhteisöllinen järjestys sijoittuu aina toimintojen, ihmisten ja esineiden tietyssä järjestyksessä olemiseen (ja sijoittaa toimintoja, esineitä ja ihmisiä tietyn yhteiskunnallisen järjestyksen mukaisesti). Hedelmälliseksi materiaalisesta maailman järjestyksen tarkastelun tekee erityisesti se, että siihen pureutuessaan voi kommentoida hieman erilaisesta näkökulmasta tutkimuksessa keskeiseksi nähtyjä yhteisöllisen järjestyksen ja hierarkian kysymyksiä.

Tutkittavana kaupunkina artikkelissani on Turku, vaikka kysymykseni kohdistuvat myös yleisemmin kaupunkien materiaalisuuden tutkimiseen. Tässä suhteessa Turku on esimerkki kaupungista, josta ei ole jäljellä paljon materiaalisia lähteitä eikä myöskään suurta määrää kirjallista materiaalia, joka kertoisi kaupungin fyysisestä olemuksesta ja sen muutoksista. Artikkelini sijoittuu kuitenkin tiukasti 1600-luvun Turkuun enkä sinällään pyri sanomaan Turun perusteella jotain yleistä 1600-luvun ruotsalaisista kaupungeista, sillä kaupunkien tilanteet saattoivat olla hyvinkin erilaisia, vaan pikemmin pyrin löytämään tapoja, miten tietynlaisesta lähdemateriaalista (säännöistä ja määräyksistä) voi löytää vastauksia tietyn näkökulman eli materiaalisesta kaupungin kysymyksiin.

Turku kuului 1600-luvulla Ruotsin valtakunnan tärkeimpiin kaupunkeihin. Sen väkiluku oli suhteellisesti katsottuna suuri, korkeimmillaan yli 6000 henkeä. Kaupungilla oli kaupankäynnissä tapulioikeudet, siellä sijaitti piispanistuin, hovioikeus, käskynhaltijan ja kenraalikuvernöörin virkatuolit sekä vuodesta 1640 yliopisto. Turun kaupunginhallinnon tehostaminen alkoi 1620-luvulla, varhemmin

kuin esimerkiksi ruotsalaisten tapulikaupunkien Kalmarin, Nyköpingin ja Norrköpingin. Kuitenkin erityisesti 1630-luvulta 1650-luvulle oli voimakasta kaupunkien kehittämisen ja niiden hallinnon tehostamisen aikaa sekä kansleri Akseli Oxenstiernan että Suomen kenraalikuvernööri Pietari Brahen ansiosta. Turun kaupungin maistraatin kohdalla hallinnon tehostaminen näkyy siinä, että vuodesta 1638 lähtien hallintoasioiden osuus käsiteltävistä asioista kasvoi ja samalla myös kokonaistyömäärä nousi.⁹

Turku koostui neljästä keskiaikaisesta korttelista eli kaupunginosasta,¹⁰ joiden kadut olivat muodostuneet gotiikan tyyllille ominaisesti epäsäännöllisesti ja joustavasti. Ilmeisesti 1300-luvulla Suurtori raatihuoneineen muodostui kirkon ohella kaupungin keskustaksi. Raatihuoneen nurkalle johtivat maantiet Uudeltamaalta ja Hämeestä ja torin poikki kulkivat kaupungin tärkeimmät kadut kulkien kirkolta päin torin yli luostarikortteliin joen suuta kohti.¹¹ Koko 1600-luvun kaupunki laajeni eri suunnilla. Tätä laajenemista en kuitenkaan käsittele tässä artikkelissa, vaikka kaupungin kasvaminen - uusien rakennusten ja katujen/teiden rakentaminen - luonnollisesti on osa materiaalsen kaupungin teemaa. Tarkoitukseni on keskittyä fyysiseen kaupunkiin liittyviin sääntöihin, määräyksiin ja kuulutuksiin ja siihen, mitä ne voivat kertoa yleisesti materiaalsen kaupungin rakentumisesta. Kysyn, mihin erilaisiin Turun kaupungin materiaalsiin osiin kaupunkia koskevat säännöt ja määräykset liittyivät ja millainen niiden antajien ja saajien suhde oli kaupungin fyysiseen olemukseen ja ilmiasuun. Liikun tarkastelussa suhteellisen yleisellä tasolla enkä tuo paljon esiin Turun kaupungin tiettyjen paikkojen luonnetta tai muuttumista.

Olen käyttänyt artikkelissa vuosien 1642, 1643, 1644, 1653, 1660 ja 1663 raastuvanoikeuden pöytäkirjoja. Erityishuomion kohteeksi olen ottanut porvareille annetut kuulutukset, joissa tuodaan esiin materiaalista kaupunkia esimerkiksi katujen, joen ja asumusten kautta. Lisäksi olen tarkastellut joitakin yksittäisiä epäjärjestyksen esimerkkejä, joita on löytynyt raastuvanoikeuden pöytäkirjojen sivuilta. Käsiteltävät vuodet artikkeliin olen valinnut sattumanvaraisesti, mutta kuitenkin niin, että olen ottanut käsittelyyn pöytäkirjoja kaupunkien voimakkaan

kehittämisen vuosilta sekä heti niiden jälkeen hieman rauhallisemmalta kaudelta.¹² Pöytäkirjoissa nimenomaan kuulutukset porvaristolle nousevat selkeästi esiin kohtina, joissa toistuvasti tuodaan materiaallinen kaupunki esiin. Käytettyihin lähteisiin kuuluvat myös keskiaikainen Magnus Erikssonin kaupunginlaki, vuoden 1619 kaupunkihallinnon sääntö ja kaupunkien privilegit.

Sääntöjen ja määräysten hallinnoitu kaupunki

Ruotsin valtion kaupunginlaki oli keskiaikainen Magnus Erikssonin kaupunginlaki, joka oli laadittu 1355-1360 vaiheilla. Se pysyi voimassa koko 1600-luvun, vaikka porvarit toivoivat siihen uudistusta ainakin vuonna 1602.¹³ Vuonna 1619 kirjoitetusta kaupunkihallintosäännöstäkään ei saatu uutta lakia, vaan 1600-luvun kaupunkihallinnon uudet ajatukset tulivat kaupunkien asetuksiin lähinnä yksittäisten kaupunkien privilegioissa. Näin menetellen kuningas saattoi antaa uusia määräyksiä kaupungille samalla kuitenkin välttämällä yhtenäisen porvarisäädyn mahdollisen vastustuksen.¹⁴

Karonen korostaa, että noin 40 % vuoden 1619 säännön ohjeista kosketti paikallisen hallinnon ja virkakunnan kehittämistä ja että esivallan kontrolli oli esillä ainoastaan kolmessa pykälässä. Kuitenkin vuoden 1619 säännön ja siihen liittyvien muiden määräysten voidaan nimenomaan nähdä olevan osa 1600-luvun kaupunkien hallinnon *valtiollista* organisoimista. Kuten Karonen kirjoittaa, paikallisen hallinnon parantaminen oli selkeästi osa kruunun kiristyvää valvontaa ja keskushallinnon tehostamista.¹⁵ On silti huomionarvoista, että kehitettiin paikallista hallintoa.

Materiaalisen kaupungin tarkastelun kannalta paikallisen hallinnon kehittäminen ja valtiollisten asetusten kaupunkikohtaiselle privilegiosolle siirtymisen lisäksi huomattavaa kaupunkien hallinnassa on pormestarin ja raadin asema. Kaupunkien pormestareilla ja raadeilla eli maistraatilla oli 1600-luvun alun asetusten mukaan

suuri valta oman kaupunkinsa materiaalisesta hallinnasta ja rakentamisesta. Tämä tulee erityisesti esiin vuoden 1619 säännön mukaan annetuissa privilegiumääräyksissä sekä pormestarin ja raadin yleisessä tehtävien luonnehdinnassa.¹⁶ Esimerkiksi Salan privilegiossa vuodelta 1624 määrätään pormestarin ja raadin tehtäväksi "medh högsta macht beflijtha och winleggie om stadzens gagn, wällfärdh och tillwextt." Kolmannessa pykälässä pormestari ja raati määrätään valvomaan kaupungin rakennuksia ja annetaan heille valta niiden suhteen (kuitenkin niin, että jos jokin suurempi asia tulee esiin, se pitää ylempien virkamiesten hoitaa).¹⁷

Turussa toimi 1620-luvulta lähtien valtiollisen hallinnon kehittämisen yksi työkalu eli kuninkaallinen pormestari, siis pormestari, joka oli kuninkaan eikä paikallisen porvariston valitsema.¹⁸ Kuninkaallisten pormestareiden työtehtävistä on säilynyt vain vähän ohjemateriaalia, mutta Örebron pormestarin tehtävämuistio vuodelta 1641 on säilynyt. Siinä mainitaan monien kaupungin hallintoa koskevien valvonta- ja järjestystehtävien ohella kaupungin rakennuskannan kunnan valvonta ja siitä annettujen ohjeiden noudattamisen valvonta.¹⁹ Pormestari toimi tässä tehtävässään raadin kanssa yhdessä ja jakoi porvaristolle määräyksiä ja nuhteita raastuvanoikeuden kokousten yhteydessä.²⁰

Olennaista tämän artikkelin kohdalla on erityisesti se, että pormestari asui ja eli hallinnoimassaan kaupungissa ja porvareista koostuvan raadin kanssa hänellä oli valta antaa ohjeita ja määräyksiä materiaalsen kaupungin rakentamisen ja ylläpitämisen suhteen. Vaikka hallinnon voimistaminen oli osa kruunun vallan kasvattamista, kunkin kaupungin fyysinen kehittyminen tapahtui silti monelta osin paikallisella tasolla.²¹ Määräyksiä toimeenpaneva ja niitä myös omalta osaltaan laativa taho sijaitsi usein siinä samassa fyysisessä ympäristössä, jota se hallinnoi ja jonka muovautumista se pyrki ohjaamaan.

Pormestarin ja raadin toimista materiaalsen kaupungin rakentajina kertovat porvaristolle annetut kuulutukset, jotka ovat säilyneet raastuvan oikeuden pöytäkirjoissa. Pormestari ja raati antoivat raatihuoneella raastuvanoikeuden

kokouksissa 1640- ja 1660-luvuilla alkuvuodesta vähintään kuukauden välein ja syksyllä 2-4 kuukauden välein kuulutuksia, joissa porvareille tehtiin tiettäväksi erinäisiä kehotuksia, käskyjä ja varoituksia. Materiaalinen kaupunki saa näissä kuulutuksissa toistuvaa huomiota; eniten pormestaria ja raatia tuntuivat huolestuttavan tulipalon vaara sekä katujen ja kaupunkia kiertävän tullikaivannon kunto.²²

Vuoden 1619 säännön painottuminen kaupunkien hallinnon järjestämiseen kertoo siitä, kuinka kruunulle oli tärkeää laittaa kaupungin organisaatio hyvään järjestykseen. Tärkeiksi säännössä sekä monissa 1600-luvun asetuksissa nousivat erityisesti erilaiset tullit ja verot sekä kaupan ja elinkeinojen hallinta yleensä.²³ Voidaan sanoa, että valtion keskeisin päämäärä kaupunkeihin kohdistuneissa säännöissä oli valtionalouden tukeminen sekä valtiovaltaa uhkaavan epäjärjestyksen eliminoiminen. Materiaalinen kaupunki jäi usein kaupunkien itsensä huoleksi ja kaupunkien hallintoelimet ja virkamiehet olivatkin yleensä kiinnostuneita nimenomaan oman ympäristönsä järjestyksen ylläpitämisestä.²⁴

Annika Sandén lähtee omassa tutkimuksessaan liikkeelle siitä, että nämä valtion ja kaupungin virkamiesten kiinnostuksen suunnat johtivat kaupungin pormestarin ja raadin toimien yleiseen käytännölliseen luonteeseen. Hän löytää myös Englannin 1600-luvun rikollisuutta ja oikeusjärjestelmää käsittelevästä tutkimuksesta samanlaista käytännönläheisyyttä viranomaisten taholta.²⁵ Myös Turun 1640- ja 1660-lukujen porvaristolle annetuissa kuulutuksissa käytännönläheisyys on huomattavaa. Kuitenkaan ilmeisestä käytännön asioiden painotuksesta huolimatta ei voida jättää huomiotta sitä, että "[r]aastuvassa luetuilla asetuksilla ja kruunun määräyksillä [...] viitattiin kuninkaaseen ylimpänä vallan haltijana"²⁶ ja esimerkiksi maaherran käskyillä tuotiin esiin ylemmän hallinnon toiveita. Ei voida kohdistaa katsetta vain ilmeisimpään eli käytännön asioihin, vaan täytyy tarkastella taustalla mahdollisesti näkyvää tietynlaiseen kaupunki-ihanteeseen pyrkimistä. Vaikka kuulutuksissa porvaristolle vain harvoin tuodaan esiin esimerkiksi kuninkaallisia laajemman perspektiivin määräyksiä tai asetuksia, raastuvanoikeuden pöytäkirjojen materiaalissa kaupungin tilaan ja muotoon kohdistuvien määräyksien ja tekojen

pohjalla on eritasoisia motiiveja ja taustoja. Käytännön pyrkimyksiin nivoutuu ajatuksia ihanteellisesta kaupungista ja/tai korkeamman hallinnon tason toiveita kaupunkien kehittämisestä.

Tulipalot käytännön huolen aiheena

Kuten yleisissä laeissa ja asetuksissa, ja mitä ilmeisimmin monien kaupunkien asukkaiden ja virkamiesten mielissä ympäri Eurooppaa, myös Turun pormestarin ja raadin kuulutuksissa tulipaloilla ja niiden estämisellä oli suuri rooli. Yksi kaikkein useimmin porvareille esitetyistä sääntöihin tai määräyksiin liittyvistä asioista oli juuri paloturvallisuus. Noin parin kuukauden välein kaupungin porvaristoa kehoitettiin olemaan varovaisia tulen kanssa. Myös savupiippujen hyvästä nuohoamisesta muistutettiin.²⁷ Kaupunkiin oli järjestetty porvareista koostuvat palovartiot kortteleittain. Kussakin neljässä korttelissa (Kirkkokorttelissa, Mätäjärven korttelissa, Luostarikorttelissa ja Aninkaisen korttelissa) oli noin kymmenen palovahtia ja heidän oli mm. määrä kiertää ja tarkistaa korttelissaan olevien savupiippujen kunto.²⁸ Palovahteja kehoitettiin myös pitämään hyvää huolta välineistään ja valmiustilastaan sitä varten, että joku tarvitsisi heidän apuaan.²⁹

Tässä noudatettiin Magnus Erikssonin kaupunginlakia, jossa määrättiin kaupunki jaettavaksi neljään osaan siten, että palon sattuessa jokaisesta tulisi kuudesta kahdeksaan miestä avuksi. Heillä piti olla mukanaan kirveet, ämpärit, tikkaat ja palokoukku (rakenteiden mahdollista purkamista varten). Laissa korostettiin tämän lisäksi kaupunkilaisten yleistä vastuuta tulen päästessä irti. Talonsa säilyttäneiden piti auttaa palon takia purettujen talojen uudelleenrakentamisessa. Jos kaikista taloista ei tullut väkeä auttamaan tulen sammuttamisessa, rangaistukseksi tuli sakkoja - yhtälailla talon haltijalle kuin vieraallegin. Kaikissa taloissa piti lisäksi olla seitsemän kyynärän pituiset tikkaat, kahdentoista kyynärän pituinen palokoukku, kirves, ämpäri ja vesitynnyri talonsa edessä. Tynnyrin kaatamisesta joutui maksamaan sakkoja, tapahtui kaatuminen milloin tahansa.³⁰

Tulipalon mahdollisuus ja siihen liittyvät määräykset olivat ehkä selkeimmin Turun materiaalisien kaupungin huolenaiheista käytännönläheisiä. Tuli levisi puisissa kaupungissa nopeasti eikä tulipalon pelko luonnollisesti liittynyt mitenkään erityisesti juuri 1600-luvun Turkuun. Läpi historian tulipalo on ollut etenkin puisten kaupunkien uhka. Jo antiikin Roomassa pyrittiin laeilla vastustamaan puisia parvekkeita ja kattoparruja. Ensimmäinen suuremmissa määrin onnistunut palolainsäädäntö saatiin aikaan vasta 1666 palon jälkeisessä Lontoossa. Muuten kaupungit ovat esimodernina aikana olleet varsin voimattomia tulen edessä.³¹

Tulipalovaaran tapaisissa perusturvallisuuden kysymyksissä voidaankin nähdä, kuten Christopher Friedrichs on yleisemmin esittänyt, että ihmisillä oli varhaismodernissa Euroopassa samanlaisia odotuksia paikalliselta hallinnolta kuin kaupunkilaisilla moderninakin aikana. Kaupungin hallinnon odotettiin säätelevän elämää julkisessa tilassa ja huolehtivan kaupunkilaisten turvallisuudesta.³² Tulipalojen estämisen kohdalla niin pormestarin ja raadin kuulutuksissa kuin kaupunginlain pykälissäkin olikin kyse käytännön asiasta - kaupunkilaisten turvallisuudesta ja kaupungin itsensä olemassa olon perusehdoista.

Vaikka kaikkia mahdollinen tulipalo varmasti kauhistutti yhtä paljon, kaikki palontorjuntaan liittyvä ei kuitenkaan sujunut täysin määräysten mukaan tai ilman erimielisyyksiä. Magnus Erikssonin kaupunginlaki aloittaa tulipalopykälänsä antamalla määräyksiä siitä, miten luvattomaan tulenpitoon piti suhtautua. Tulta ei saanut pitää iltavartion alettua ja luvallisen alkoholin myynnin loputtua eikä myöskään ennen yövartion loppumista aamulla. Pykälä tosin koski erityisesti kievareita ja kapakoita ja naisille jotka valvoivat oluenpanon tai kotilieden äärellä, annettiin oikeus pitää tulta yön läpi, kunhan olivat erittäin varovaisia ja valvoivat tulta.³³ Tätä artikkelia varten lukemissani raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa ei kuitenkaan puututa lainkaan tällaisiin mahdollisiin luvattomiin tuluihin. Joko suuria rikkeitä asiassa ei tehty tai asia ei ollut kaupungin yövahtien mielestä kovin tärkeä valvottava asia. Kotiliesien tulien suhteen on asiasta vielä vaikeampi sanoa mitään. Yleensä asioihin puututtiin vain silloin kun tuli pääsi leviämään vaarallisesti.³⁴

Savupiippuja kuitenkin tarkastettiin säännöllisesti. Palotarkastajat myös löysivät tarkastusretkillään luvattoman huonokuntoisia savupiippuja, joiden kuntoon saattamista saatettiin puida raastuvanoikeudessa.³⁵ Joskus palotarkastajat saattoivat joutua repimään savupiipun saman tien kokonaan alas. Ainakin yhdessä tapauksessa liedessä pidettiin toimenpiteen jälkeenkin tulta aiheuttaen suuren tulipalovaaran, jolloin maistraatin piti lähettää väkeä purkamaan hormi maahan asti.³⁶ Näyttää siltä, että edes turvallisuudelle tärkeässä ja kaikille yhteisessä paloturvallisuuskysymyksessä ei oltu yksimielisiä, vaan Spiro Kostofin mainitsema jatkuva taistelu yksityisen ja julkisen intressin välillä tuli myös esiin: Kostofia mukaillen kaupunkiyhteisö on aina yleisellä tasolla sitoutunut ylläpitämään yhteistä tilaa ja sen toimivuutta ja turvallisuutta, mutta yksityinen pyrkimys on aina kilpailemassa tämän sitoumuksen kanssa.³⁷ Turussa tulipalojen kohdalla törmäsivät yhteisen asuinympäristön perussuojelu ja henkilökohtainen etu.

Katujen kunnostusta ja kaupunkikuvan muutosta

Paloturvallisuusmääräysten lisäksi pormestari ja raati esittivät säännöllisesti pyyntöjä katujen kunnostamisesta. Porvareita pyydettiin hankkimaan katuja varten hiekkaa ja kiviä; katuja piti täyttää hiekalla niiden vajotessa ja myös katujen päällystys kivillä oli usein esillä. Katujen kunnostus tuli esiin hyvin käytännöllisissä yhteyksissä, kun kadut olivat vajonneet, kun vesi piti saada valumaan kaduilta pois tai kun oli vaikea kulkea joelle huonokuntoista päällystämätöntä katua pitkin.³⁸ Katujen viemärointi oli esimodernissa Euroopassa varsin yksinkertaista ja yleensä katujen keskellä oli syvennys, jota pitkin vesi kulki. Tämä käytäntö johti siihen, että vesi ja jätteet valuivat pitkin katua.³⁹ Turussa 1640-luvun alussa Aninkaisenkadun keskustan syvennys oli niin matalalla, että tilannetta pyrittiin muuttamaan siirtämällä viemäriura kadun keskeltä kadun laiduille. Syksyllä 1642 maaherra esitti (pormestarin ja raadin kautta) määräyksen, että muutostyöhön täytyy ryhtyä mitä pikimmin. Katu-uran muutostöihin ilmeisesti ryhdyttiinkin, sillä seuraavan vuoden toukokuussa huomautettiin, että työtä piti jatkaa. Tällöin

kehotettiin kuitenkin välttämään syksyistä Aninkaisenkadun työtappaa; työtä ei ollut tehty järjestyksessä talosta toiseen eikä viemäri ilmeisesti ollut siksi toimiva.⁴⁰

Kyseisen tapauksen raastuvanoikeuden pöytäkirjan merkinnöissä ei ole tarkkaa määritelmää siitä, miten ja mitä itse asiassa piti tehdä eikä myöskään miksi. Koska muuta lähdettä asiasta ei ole, ei voida tarkkaan sanoa, mihin eri asioihin muutostyöt liittyivät. Kuitenkin viemäriurien rakennusprosessi on osoituksena siitä, että vaikka monet katujen kuntoon liittyvät asiat näyttävät yksinomaan käytännön asioilta, niiden takana on saattanut olla myös laajempi kaupunkisuunnittelullinen idea. Liikkeelle voidaan lähteä maaherran roolista. Maaherra oli kuninkaallinen virkamies ja oli 1600-luvun alkupuolella vielä ollut se virkamies, joka vastasi käytännössä kaupungin hallinnasta. 1630-luvulla maaherrasta tuli kuitenkin korkeampi virkamies - pormestarin roolin kasvaessa - ja hän saattoi pelkillä kirjeillä antaa määräyksiä porvareille. Hänen henkilökohtaista läsnäoloaan ei enää tarvittu raastuvanoikeuden kokouksissa, mutta hänellä oli edelleen suuri valta kaupungin asioiden hoitamisessa, etenkin rakennusvalvonnan osalta.⁴¹ Maaherrat toimivat usein selkeästi välikätenä valtion hallituksen ja kaupunkien porvariston välillä. Maaherraa saatettiin kehottaa esittämään kruunun asia porvaristolle niin, että asia tulisi esiin porvariston etuna. Toisaalta maaherra saattoi esittää ylöspäin ehdotuksia kaupungin kehittämiseksi.⁴²

Maaherran määräys katujen muuttamisesta saattoi siis tulla korkealtakin hallinnolliselta taholta. Vaatii kuitenkin lisää tutkimustyötä löytää vastaus kysymykseen kuinka paljon katujen kunnostamisessa oli kyse jokapäiväisessä elämässä kohdattujen ongelmien korjaamisesta ja kuinka paljon korkeamman hallinnon kaupunkisuunnittelullisista tavoitteista.

Tähän mennessä tehty tutkimus Ruotsin kuninkaan kaupunkisuunnitelmallisista tavoitteista ja saavutuksista Suomessa on osoittanut kuninkaasivat kiinnittäneet huomiota Suomen kaupunkien ulkonäköön ja sen parantamiseen ainakin siitä alkaen, kun Juhana-herttua 1560-luvun lopulla esitti suunnitelman Turun ulkoasun kohentamiseksi. Kaupunkisuunnittelu kiinnosti jatkuvasti hallitsijoita; sekä Kustaa

II Aadolfilla että kuningatar Kristiinalla oli yhteyksiä Manner-Euroopan kaupunkisuunnittelijoihin, ja sekä renessanssin että barokin kaupunki-ihanteet levisivät Pohjolaan. Viipurissa suunnitelmia toteutettiin suhteellisen paljon, sillä porvarit saivat purkaa rakennuksiaan uusien katulinjojen alta - vastustelustaan huolimatta. Myös Vaasassa, Uudessakaupungissa ja Naantalissa määrättiin porvareita purkamaan talojaan uuden kaupunkikaavan alta. Suomen eri kaupungeissa ihanteiden mukaan suunnittelu ja toteuttaminen tapahtui eri tahtia, jos tapahtui lainkaan. Turussa tehtiin kaupunkimittauksia ja uudistussuunnitelmia vuosina 1634, 1639 ja 1651, mutta niitä ei toteutettu systemaattisesti.⁴³

Juhani Kostetin mukaan kaupungin uudistamishankkeet jäivät pääosin toteutumatta, koska porvaristo vastusti uudistuksia ja koska uudishankkeita ajanut Pietari Brahe itse palasi Ruotsiin vuonna 1641. Lisäksi autiotonttikysymys vaikeutti asioita. Vuoden 1651 regulointisuunnitelmaa kuitenkin onnistuttiin toteuttamaan aiempia suunnitelmia enemmän. Ainakin näin voi päätellä siitä, että porvarien valituksissa tuodaan esiin uusien katujen puhkaisemisen aiheuttamia häiriöitä, ja myös raastuvan oikeuden pöytäkirjoista löytyy purnausta rakennusten saamista vaurioista. Katujen reguloinnissa käytettiin myös hyväksi tulipalojen aiheuttamia tuhoja. Kun taloja tuhoutui, uuden asemakaavan toteuttaminen helpottui, vaikka yleensä esiintyikin taipumusta rakentaa vanhoille paikoille. Turussa vuosien 1656, 1664, 1678 ja 1681 palot kaikki vaikuttivat uuden kaupunkirakenteen muovautumiseen.⁴⁴

Yleisesti ottaen näyttää siltä, että erityisesti kunkin alueen maaherran ja muiden virkamiesten innokkuus ja tehokkuus vaikutti siihen, miten suunnitelmia toteutettiin. Esimerkiksi Vaasassa maaherra kiinnitti huomiota sekä leveiden katujen paloturvallisuuteen että niiden esteettisiin arvoihin.⁴⁵ Joka tapauksessa kruunun ja kruunun korkeiden virkamiesten ihanteet renessanssin leveästä korttelista, leveistä ja suorista kaduista ja pitkistä katulinjoista vaikuttivat kaupungin arkiseen kunnostamiseen ja ylläpitomääräyksiin. Oleellinen kysymys on, missä määrin oli kyse käytännön viihtyvyyden ja turvallisuuden kysymyksistä ja missä määrin uuden järjestyneemmän ja harmonisemman kaupungin ihanteen

tavoittelusta. Laajempi erityyppisten oikeustapausten tarkastelu saattaa tässä suhteessa olla avuksi ja kertoa kaupunkilaisten suhteesta materiaaliseen ympäristöönsä lisää.

Lisäksi perehtyminen yleisen kaupunkikäsityksen muutokseen voi viedä tutkimusta eteenpäin. Magnus Erikssonin kaupunginlain ja vuoden 1619 säännön väliset erot kaupunkien rakennusten ja katujen rakentamisesta ja kunnossapidosta voivat kertoa kaupunkikäsityksistä, jotka ovat konkreettisten uudistusten takana. Magnus Erikssonin kaupunginlaissa rakentamisen kohdalla kiinnitettiin huomiota erityisesti naapureiden merkitykseen. Kuhunkin kaupunkiin piti määrätä kaksi miestä, joiden tehtävänä oli tarkkailla ja tarkastaa rakennuksia ja ratkaista naapureiden välillä, miten kunkin piti purkaa tai rakentaa suhteessa toisen tonttiin ja taloon. Laissa määrättiin, että kunkin piti rakentaa vanhan ja hyväksytyt tavan mukaan kahden viranomaisen ja naapurin kanssa sopien ja jättäen runsaan puolen metrin tilan oman ja naapurin talon väliin. Samoin annettiin kieltoja ulkokuoneen rakentamisesta liian lähelle naapurua tai katua, oman katon rakentamisesta toisen katon yläpuolelle niin, että katolta valuva vesi lahottaa naapurin taloa ja naapurin talon seinän käyttämisestä oman talonsa yhtenä seinänä ilman asianomaista lupaa.⁴⁶

Vuoden 1619 kaupunkisäännössä kahden rakennusmestarin tehtävät ilmaistiin hieman toisin. Heidän piti valvoa kaikkia kaupungin rakennuksia; näiksi rakennuksiksi mainitaan erikseen raatihuoneen kellari ja kauppa-aitat sekä muurit, portit, satama, sillat, puomit, kadut ja kujat. Rakennusmestarien tehtäviin kuului valvoa, että kaikki oli hyvässä kunnossa ja että kaikki kaupungissa rakennettiin oikein. Säännössä ei puhuta enää naapureista eikä erityisesti asuintaloista, vaan painotus oli yhteisessä tilassa ja sen valvonnassa. Rakennusten sijainnista suhteessa toisiinsa ei ole mainintoja ja vaikka asuinrakennukset epäsuorasti sisällytetään valvottavaan alueeseen, niihin liittyviä varsinaisia ohjeita ei ole.⁴⁷

Tämän lyhyen tarkastelun perusteella voidaan kysyä, oltiinko kaupunkikäsityksissä keskiajalta 1600-luvun alkuun siirrytty yksittäisten talojen "kokoelmasta" kaupunkitilaan, jota julkiset tilat liittivät yhteen? Kysymykseen ei voida

tyhjentävästi vastata tämän artikkelin puitteissa. Sekä keskiaikaisen kaupunginlain että 1619 säännön kohdalla oli periaatteessa kyse Tukholman näkökulmasta tehdyistä säännöistä. Jotta voisi tarkemmin tutkia yleistä kaupunkikäsitystä ja sen merkitystä yksittäisessä 1600-luvun ruotsalaisessa kaupungissa, lisätarkasteluun täytyisi siis nostaa Tukholman konkreettinen, materiaallinen kehitys 1300-luvulta 1600-luvulle sekä myös tarkemmin yleinen kaupunkisuunnitelmallinen kehitys Ruotsissa.

Porvari hallinnoidussa kaupungissa

Katuja ja muita kaupungin yhteisiä tiloja pidettiin yllä siten, että kunkin porvarin tuli osallistua oman katunsa rakennusaineiden hankintaan ja laajemmin koko korttelien väen piti osallistua isompien teiden kunnostamiseen - kuten Turussa Kirkkokorttelin ja Mätäjärven korttelin porvarien tehtäväksi tuli Hämeen tullin tien kunnostaminen.⁴⁸ Koko kaupunki taas osallistui tullikaivannon ja sillan kunnostamiseen. Esimerkiksi keväällä 1663 siltaa varten kerättiin rahaa, kun se oli jo korjattu ja työmiehille piti maksaa. Myös kirkko pyysi porvareilta usein avustusta esimerkiksi kirkon rakentamiseen valittaen omaa köyhyyttään. Muita yhteisiä töitä tätä artikkelia varten tarkastelemisani raastuvan oikeuden pöytäkirjoissa olivat kiviaidan rakentaminen hirttopaikan ympärille ja laittoman ulkokuoneen purkaminen jokeen laskevan Kroopin varrelta.⁴⁹

Porvareiden asema kaupungin varsinaisina jäseninä tulee esiin selkeästi siinä, että raadin kuulutukset osoitettiin heille ja he olivat se taho, jonka piti materiaalein ja rahoittain osallistua sekä oman kadunpätkänsä että muun kaupungin julkisen tilan kunnostukseen. Heillä oli myös näkyvä velvollisuus osallistua kaupungin öisen turvallisuuden ja paloturvallisuuden valvontaan. Palotarvikkeiden, kaupungin vartiointiin tarvittavien kiväärien ja korjattavaksi määrättyjen katujen tarkastusparaateja järjestettiin ajoittain, jotta viranomaiset saattoivat tarkistaa määräyksien noudattamista.⁵⁰ Kadun varsille näytille kokoontuneiden talonomistajien tarkastelulla nähtiin konkreettisesti ja helposti kuka ei ollut

hoitanut velvollisuuttaan. Näin 1600-luvun ensimmäisellä puoliskolla vahvistunut viranomaishallinto näkyi kaupungin kadulla porvareiden kaupungin hallinnon alaiseseksi asettamisena tai ainakin siihen pyrkimisenä.

Toisaalta porvarit miellettiin ja he mielsivät itse itsensä kaupunkilaisiksi muiden kaupungissa asuvien ollessa jotain muuta.⁵¹ Myös materiaaliseen kaupunkiin liittyvien velvollisuuksiensa kautta porvarit erottuivat muista kaupungin asukkaista ja sijoittivat heitä näin paikalleen. Kaupunkilaiset eli porvarit saattoivat myös (muuta helpommin) käyttää hyväkseen hallinnon hierarkian ketjua. Vuonna 1663 joukko miehiä lähestyi pormestaria ja raatia kirjallisesti esittäen, että Luostarin välikadun eräälle pätkälle pitäisi saada puupäällystys, jotta joelle olisi helpompi kulkea. Pyyntö välitettiin eteenpäin maaherralle.⁵² Vastaavanlainen toiminta saattoi olla vaikeampaa kaupungin vähäisemmille asukkaille.

Toisaalta vuoden 1663 alussa maaherra kehotti porvareita kirjeellä Kuningattarenkadun täyttämiseen ja korjaamiseen vakavan sakkorangaistuksen uhalla. Tapauksessa menttiin niin pitkälle, että kaupungin vahtimestari lähetettiin käymään kadun varren jokaisessa talossa vaatimaan kadun korjausta kolmeen viikon kuluessa.⁵³ Tässä törmätään siihen, että kaupunkilaiset eivät aina olleet samaa mieltä yhteisen materiaalisen kaupungin hoidosta - hierarkian hyväksyminen ei ollut rikkumatonta kuten havaittiin jo tulipalojen kohdalla.⁵⁴

Porvareiden paikka kaupungissa tulee lähteissä esiin ennen kaikkea suhteessa julkisiin rakennuksiin. Yksityisistä taloista ei kirjoiteta lähteissä paljon, paitsi taloudellisissa kiistoissa, kun on kyse kaupoista, perinnöistä ja vuokrasta. Näitä tapauksia tarkastelemalla voidaankin mahdollisesti päästä käsittelemään lähemmin myös ihmisten suhdetta asuinrakennuksiin. Asetusten ja määräysten kautta niiden lähelle ei päästä.

Materiaalisen kaupungin rakentajat

Turun kaupungin raastuvanoikeuden pöytäkirjojen määräysten ja kuulutusten sekä lakien ja asetusten perusteella voidaan päätellä, että 1640- 1660-luvuilla materiaalista kaupunkia olivat rakentamassa hierarkian eri tasoilla olevat tahot aktiivisina toimijoina. Lähteissä korostuu paikallinen hallinto, osittain koska keskeisenä lähteenä on ollut paikallisen hallinnon tuottama lähde. Kuitenkin myös valtiollisista lähteistä voidaan päätellä Turun kaupungin materiaalsen tilan hallinnan olleen paljolti paikallisissa käsissä, oli sitten kyse maaherrasta, pormestarista, raadista tai porvareista. Lähteet eivät kuitenkaan välttämättä tavoita porvareita kovin hyvin saati sitten muita kaupungin asukkaita ja siksi heidän roolinsa jää jossain määrin hämärän peittoon. Raastuvanoikeuden käsittelemissä yksityishenkilöidenkin asioissa yhteinen fyysinen kaupunki oli harvoin keskeisessä roolissa.

Paikallisten toimijoiden voimakkaasta roolista riippumatta on selvää, että myös kruunun, ylemmän hallinnon tason tai ylempien luokkien merkitys kaupungin rakentamisessa oli merkittävä. Ns. ylhäältä ja ulkoapäin tulevat ajatukset ja uudistukset muodostivat osaltaan kaupunkien sisäisen järjestyksen todellisuutta. Materiaalsen kaupungin järjestystä luovan hierarkian monitasoisuuden ja liikkuvuuden voi nähdä tarkastelemalla konkreettisia kaupungissa tapahtuneita kaupungin materiaalsen ympäristöön liittyviä tapauksia kuten tulipaloja tai katujen kunnostusta. Kaupungin tila tulee yksittäisten tapausten kautta näkyviin useiden toimijoiden ja intressien kenttänä.

Lait, asetukset ja kuulutukset sekä muutamat esimerkkitaupukset ovat tässä artikkelissa tuoneet esiin kuinka ihmisten suhde Turun kaupungin materiaalsen tilaan on ollut sekä uhkaavien tulipalojen että vajoavien katujen käytännön pulmiin liittyvää että laajempiin kaupunki-ihanteisiin ja kaupungin kehittämiseen sitoutuvaa. On myös tullut selväksi, että nämä eri puolet ovat toisiinsa kietoutuneita eikä kumpaakaan näkökulmaa tule tutkimuksessa nähdä itsestään selvästi vallitsevana. Raastuvanoikeuden pöytäkirjojen tarkempi tarkastelu siviili- ja rikosjuttujen osalta ja pienienkin yhteiseen materiaalsen kaupunkiin osoittavien

viittausten löytäminen on tie, joka voi viedä materiaalisen kaupungin järjestyksen tutkimisessa eteenpäin.

Kirjoittaja on dosentti ja hän tutkii 1600-luvun Turun kaupunkitilan kokemista Turun yliopiston historian laitoksella.

¹ Silverstone 2002, 761-80.

² MOT kielitoimiston sanakirja 1.0. <http://mot.kielikone.fi/mot/turkuyo/netmot.exe>, 17.5.2006.

³ MOT Kielitoimiston sanakirja 1.0. <http://mot.kielikone.fi/mot/turkuyo/netmot.exe>, 17.5.2006.

⁴ Sack 1997, 90. Ks. myös esim. Levinson 1996, 358, 359; Zion 1996, 618.

⁵ Kaupunkitila ja materiaallinen kaupunki voidaan käsitteinä nähdä toisiaan hyvin lähellä olevina. Materiaalisen kaupungin määrittelyä enemmän nimenomaan kaupunkitilan fyysisiä osia määritteleväksi käsitteeksi. Talot ja niiden seinät ja kadut ja niiden kiveys ovat materiaalista kaupunkia, mutta samalla ne muodostavat kaupunkitilaa.

⁶ Esim. Braudel 1976, 76; Foucault 1984, 241; Tittler 1991, passim; Stadin 1993, 177-178; Friedrichs 1995, 57, 245; Ruff 2001, 3.

⁷ Ks. esim. Braddick & Walter 2001, 1-2, 5; Cowan 1998, 170-172.

⁸ Sandén 2005, 218.

⁹ Karonen 1995, 42, 47, 111, 114, 126-127. Maistraatti oli hallinnollinen elin, joka toimi myös tuomioistuimena. Kaikki maistraatin käsittelemät asiat kirjattiin ylös raastuvanoikeuden pöytäkirjoihin. Maistraatin hoitamia hallinnollisia asioita ovat esimerkiksi elinkeinoelämän valvominen ja edistäminen, kaupungin virkamiesten valinta, kaupungin oman talouden hallinta, kaupungin maan käytön ja kiinteistöjen hoito, köyhäinhoito, kaupungin vartiointi ja palontorjunta. Tässä artikkelissa käsitellyt porvareille annetut kuulutukset kuuluvat raastuvanoikeuden pöytäkirjojen hallinnolliseen materiaaliin. Pöytäkirjoissa olevat oikeusjutut voidaan jakaa siviili- ja rikosoikeudellisiin asioihin. Halila 1942, 13-14. Tässä artikkelissa käytän maistraatista nimitystä 'pormestari ja raati', joka on itse raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa käytetty nimitys.

¹⁰ Kaupungin tontit oli jaettu neljään kaupunginosaan, joi ta kutsuttiin kortteleiksi. Kaupungin vanha paikallishallinto ilmeisesti perustui tähän korttelijakoon. Uuden ajan alussakin monia kaupungin hallinnon tehtäviä jaettiin porvareille kortteleittain. Halila 1942, 12.

¹¹ Kostet 1996, 31, 37.

¹² Ks. Karonen 1995, 127-128.

¹³ Ks. Karonen 1995, 23.

¹⁴ Karonen 1995, 23, 28.

¹⁵ Karonen 1995, 25; ks. myös Einonen 2003, 84, 86.

¹⁶ *Privilegier, Resolutioner Och Förordningar För Sveriges Städer* 1985, passim.; Karonen 1995 48, 51-52, 54, 105; Halila 1942, 13-14.

¹⁷ Sala 15 April 1624 *Privilegier, Resolutioner Och Förordningar För Sveriges Städer* 1985, 238-239.

¹⁸ Karonen 1995, 44; Ranta 1975, 543.

¹⁹ Karonen 1995, 51-52.

²⁰ Uudenkaupungin pormestari Martti Mikonpoika on esimerkki siitä kuinka pormestari saattoi vaikuttaa esiin tuotaviin asioihin. Hänen tultuaan pormestariksi kaupungin sisäisten olojen kehittämiseen liittyviä asioita tuli entistä enemmän käsitteilyyn raastuvanoikeuden kokouksiin. Karonen 1994, 108.

²¹ Kuninkaallinen pormestari oli mahdollisesta ulkopuolisuudestaan huolimatta kaupungin asukas.

²² *Raastuvanoikeuden pöytäkirjat* 1642, 1643, 1644, 1653, 1660, 1663. TKA.

²³ Ks. esim. Rikets städer December 1619, *Privilegier, Resolutioner Och Förordningar För Sveriges Städer* 1964, 314-316, 317-319; Rikets Städer 6.12.1622 *Privilegier, Resolutioner Och Förordningar För Sveriges Städer*, 1985, 177-179; Rikets Städer 1623 *Privilegier, Resolutioner Och Förordningar För Sveriges Städer*, 1985, 180; Ranta 1975, 203-213, 307-311.

- ²⁴ Ks. Sandén 2005, 23; Forsberg 2001, 28; Karonen 1994, 28, 40-42; Sundin 1992, 5-6. Samanlainen tehtäväjako on nähtävissä jo Magnus Erikssonin kaupunginlaissa, jossa käsitellään omista osistaan hallinnon, verotuksen ja kaupankäynnin järjestämistä. Uuden ajan alun merkantilistinen politiikka korosti talouden järjestämistä ja hallintokoneiston tehostamista.
- ²⁵ Sandén 2005, 23-24.
- ²⁶ Einonen 2003, 86. Ks. myös Einonen 2005, 48.
- ²⁷ *Raastuvanoikeuden pöytäkirja* 7.3., 4.5. 1642, 25.2., 17.4., 16.5., 5.8.1643 . TKA
- ²⁸ *Raastuvanoikeuden pöytäkirja* 8.4.1663. TKA
- ²⁹ *Raastuvanoikeuden pöytäkirja* 13.10.1641, 6.5.1643.TKA.
- ³⁰ *Magnus Erikssons stadslag i nusvensk tolkning* Byggningsbalken §XII, 97-99.
- ³¹ Ekirch 2005, 48-56; Kostof 1992, 200.
- ³² Ks. Friedrichs 1995, 261.
- ³³ *MES* Byggningsbalken §XII, 96-97.
- ³⁴ *Raastuvanoikeuden pöytäkirja* 3.9.1641, 29.10., 23.11., 19.11.1642, 2.4.1653. TKA.
- ³⁵ *Raastuvanoikeuden pöytäkirja* 5.5.1663. TKA; ks. Ranta 1975, 596.
- ³⁶ *Raastuvanoikeuden pöytäkirja* 16.4.1663. TKA.
- ³⁷ Kostof 1992, 191.
- ³⁸ *Raastuvanoikeuden pöytäkirja* , 25.4.1663, 25.2, 5.2., 2.4. 1643. TKA; Ranta 1975, 55.
- ³⁹ Kostof 1992, 205.
- ⁴⁰ *Raastuvanoikeuden pöytäkirja* 6.5.1642, 3.9.1643. TKA.
- ⁴¹ Karonen 1995, 48; Lilius 1988, 67; Karlson 2004, 25; Ranta 1975, 544, 592. Maaherrojen tuli "kaupunginlain perusteella koettaa kohottaa niitä (kaupunkeja) näiden autiosta, järjestäytymättömästä ja kurjasta tilasta." Ranta 1975, 592.
- ⁴² Ks. Karonen 1995, 50.
- ⁴³ Kostof 1996, 29, 40-43; Lilius 1988, 59, 65; Forsberg 2001, 27, 29.
- ⁴⁴ Kostof 1996, 40-43; *Raastuvanoikeuden pöytäkirja* 30.3.1663. TKA.
- ⁴⁵ Lilius 1988, 65; Ks. myös Ranta 1975, 544.
- ⁴⁶ *MES* Byggningsbalken §I-IX, 87-90.
- ⁴⁷ Rikets städer Dedember 1619, *Privilegier, Resolutioner Och Förordningar* 1964, 311.
- ⁴⁸ *Raastuvanoikeuden pöytäkirja* 21.8.1643. TKA; Ranta 1975, 56.
- ⁴⁹ *Raastuvanoikeuden pöytäkirja* 13.10.1641, 22.6.1642, 17.4.1643, 29.3.1663, 2.9.1663. TKA.
- ⁵⁰ *Raastuvanoikeuden pöytäkirja* 16.3., 6.7., 26.9. 1652. TKA ; Ranta 1975, 595, 597. Ranta kirjoittaa, että näitä katselmuksia ei Turussa hoidettu kovin tehokkaasti.
- ⁵¹ Esim. Einonen 2003, 81-120.
- ⁵² *Raastuvanoikeuden pöytäkirja* 25.4.1663. TKA.
- ⁵³ *Raastuvanoikeuden pöytäkirja* 9.1.1663. TKA.
- ⁵⁴ Ks. vallan ja järjestyksen hierarkioista Braddick & Walter 2001.

Lähteet

Arkistolähteet

Turun Kaupunginarkisto (TKA)

Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjat 1642, 1643, 1644, 1653, 1660, 1663.

Julkaistut lähteet

Privilegier, Resolutioner Och Förordningar För Sveriges Städer. Folke Sleman (toim.). Femte delen. Stadshistoriska Institutet, Stockholm 1964.

Privilegier, Resolutioner Och Förordningar För Sveriges Städer. Folke & Corin Sleman, Carl-Fredrik, (toim.). Sjätte delen. Stadshistoriska Institutet, Stockholm 1985.

Magnus Erikssons stadslag i nusvensk tolkning. Toim. Holmbäck och Elias Wessen. Skrifter utgivna av Institutet för rätthistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Serien 1, Rättshistoriskt bibliotek, sjunde bandet. A.-B. Nordiska Bokhandeln, Stockholm 1996. (MES)

Kirjallisuus

Braddick, Michael J. & Walter, John: Introduction. Grids of Power: Order, Hierarchy and subordination in Early Modern Society. Braddick, Michael J. & Walter, John (toim.), *Negotiating Power in Early Modern Society. Order, Hierarchy and Subordination in Britain and Ireland.* Cambridge University Press, Cambridge 2001, 1-42.

Braudel, Fernand: Pre-modern towns. Clark, Peter (toim.), *The Early Modern Town. A Reader.* Longman (in association with The Open University Press), London 1976, 53-90.

Cowan, Alexander, *Urban Europe 1500-1700.* Arnold, London 1998.

Einonen, Piia, *Poliittiset areenat ja toimintatavat. Tukholman porvaristo vallan käyttäjänä ja vallankäytön kohteena.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005.

Einonen, Piia, "Herroista narreiksi -raadin kunnian määrittely osana kaupunkihallinnon uudistuspyrkimyksiä ja vallan demonstroimista 1600-luvun

---

alkupuolen Tukholmassa" Jari Eilola (toim.), *Sietämättömät ja täydellinen maailma. Kirjoituksia suvaitsemattomuudesta*. Jyväskylän historiallinen yhdistys, Jyväskylän Historiallinen Arkisto 6, Jyväskylä 2003, 81-120.

Ekirch, A. Roger, *At Day's Close. A History of Nighttime*. Phoenix, London 2005.

Forsberg, Linnea, *Stormaktstidens Stockholm tar gestalt. Gatureglering i Stockholm 1625-1650*. Stockholmia Förlag, Stockholm 2001.

Foucault, Michel, "Space, Knowledge and Power." Paul Rabinov (toim.), *The Foucault Reader*. Penguin Books, New York 1984, 239-256.

Friedrichs, Christopher R., *The Early Modern City 1450-1750*. Longman, London & New York 1995.

Halila, Aimo, *Suomen kaupunkien kunnallishallinto 1600-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1942.

Karlsson, Bo E., *Stadens förnyelse och kontinuitet. Bebyggelse i Jönköping 1612-1870*. Jönköpings läns museum, Jönköping 2004.

Karonen, Petri, *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521-1809*. WSOY, Porvoo, 1999.

Karonen, Petri, *"Raastuvassa tavataan." Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1995.

Karonen, Petri, *Kämenrinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620-1660)*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1994.

Kostet, Juhani, "Turun asemakaavallinen kehitys keskiajalta vuoden 1827 suurpaloon" *Turun nimistä* 1. Turun Maakuntamuseo, Monisteita 8, Turku 1996, 23-63.

Kostof, Spiro, *The City Assembled. The Elements of Urban Form Through History*. Thames & Hudson, London 1992.

Levinson, Stephen C., "Language of Space." *Annual Review of Anthropology* Voi. 25 (1996), 353-382.

Lilius, Henrik, "Kaupunkirakennustaide suurvalta-ajalla." Sarajas-Karte, Salme (toim.), *Ars. Suomen taide*. Otava 1988, 49-87.

Ranta, Raimo, *Turun kaupungin historia 1600-1721*. Turun kaupunki, Turku 1975.

Ruff, Julius R., *Violence in Early Modern Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2001.

Sack, Robert, *Homo Geographicus. A Framework for Action, Awareness and Moral Concern*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1997.

Sanden, Annika, *Stadsgemenskapens Resurser Och Villkor. Samhällssyn Och Valfärdsstrategier i Linnköping 1600-1620*. UNITRYCK, Linköpings Universitet, Linnköping 2005.

Sundin, Jan, *För Gud, Staten och Folket: Brott och Rättskipning i Sverige 1600-1840*. Lund, Institutet för Rättshistorisk Forskning, 1992.

Silverstone, Richard, "Complicity and Collusion in the Mediation of Everyday Life." *New Literary History* Voi. 33 no 4 (2002), 761-80.

Stadin, Kekke, "Stormaktskvinnor." Dahlgren, Stellan & Floren, Anders & Karlsson, Åsa (toim.), *Makt & Vardag. Hur man styrde, levde och tänkte under svensk stormaktstid*. Trelleborg 1993, 177-196.

Tittler, Robert, *Architecture and Power. The Town Hall and the English Urban Community c. 1500-1640*. Clarendon Press, Oxford 1991.

Zion, Leela, "Making Sense: Kinesthesia." *ETC: A Review of General Semantics* Vol. 53 No 3 (1996), 300-315